

Das ganze Buch, dessen Wert besonders in den zahlreichen Interpretierungen und in der Enthüllung neuer Zusammenhänge liegt, ist ein wertvoller Beitrag zur Problematik der antiken Komödie.

Radišlav Hošek

Josef Dobiáš, Dějiny československého území před vystoupením Slovanů. Nakladatelství ČSAV, Praha 1964. 476 stran, 22 vyobrazení na křídě, 2 barevné mapy. Anglické resumé. Cena Kčs 58,—.

Tak významnou knihu, která je v rovnoměrném spojení analýzy a syntézy životním dílem akademika J. Dobiáše, jež připravoval podle vlastních slov od r. 1918, je možno recenzovat v podstatě trojím způsobem. Pouhý referát o jejím obsahu s podtržením hlavních jejích kladů by jí ublížil. Důkladný, kritický rozbor, který by nejen probral pečlivě formulovaný text, shrnující v syntetické zkratce všechno bohatství vědecké práce věnované této tématice, nýbrž vyrovnal se i s obsáhlými a obsažnými poznámkami, kde právě autor analyzuje celou problematiku ve vši její složitosti a rozpornosti, jak jí traktují nesčetné menší i větší speciální studie, takový rozbor by daleko přesáhl možnosti fakulturního časopisu. Zbývá tedy třetí cesta, jakýsi střed.

Obsah spisu je s vyloučením Předmluvy a Úvodu (tento o 16 str. je věnován bezprostředně předcházející prehistorii našich zemí) rozdělen na dvě části, I. Dobu keltskou a II. Dobu germánskou s 8 dílčími kapitolami. Dobiášovy Dějiny československého území před vystoupením Slovanů obírají se tedy protohistorií, začátky našich dějin osvětlených už písemnými prameny, třeba velmi sporadicky. Nejpodstatnějším Dobiášovým rysem je právě důsledná interpretace literárních zpráv starověkých, řeckých a římských autorů i nápisů, na kameni i na mincích, kdežto archeologického materiálu si všímá úmyslně, jak říká v předmluvě, až v druhé řadě. Kniha je tedy tradičním vylíčením dějin tzv. doby římské s keltským prologem a epilogem z doby tzv. stěhování národů, omezeným na Germány našich krajin. Už v názvu spisu jsou s obsahu vyloučení Slované. Říká se tím, že po době germánské přišla doba slovanská a ta je už jako nová epocha mimo rámec této knihy. Tak se však podle mého mínění obraz naší protohistorie přece jen poněkud zjednodušuje, i když jsem si vědom mlčení přímých písemných pramenů pro naše území, spornosti nejstaršího slovanského archeologického materiálu u nás a i když jsem vzdálen obrozenského zápalu Zd. Nejedlého, jak jej projevil ve svých Dějinách národa českého I², Praha 1953, při výkladech o slovanské kontinuitě od 2. tisíciletí př. n. l. Stanovisko Dobiášovo je dáno stavem písemných pramenů, ovšem vykopané památky hmotné kultury a nepřímé historické indicie dokazují Slované v našich končinách nejpozději pro 5. stol. n. l., tj. vedle pozdních Germánů.

Jinak se dotýká Dobiáš slovanských prvopočátků v Úvodu, věnovaném době před Keltů, především kultuře popelnicových polí, tzv. kultuře lužické. Ve výkladu, který je charakteristicky rozdělen do textu — málo přes 2 str. — a poznámek — přes 12 stran petitem, uvádí jak starší teorii Ilyrskou, tak mladší venetskou — slovanskou a dopřází k opatrnému závěru, že před Keltů existoval u nás indoevropský „národ“, ať již Ilyrský nebo venetský. Při tom poukazuje na zbytky Ilyrů na Slovensku ještě v době historické. Opatrnost je tu jistě na místě, ovšem hledat „jméno lidu“, tj. určitou národnost jako nositele lužické kultury, sotva dnes už obстоjí ve světle nových poznatků archeologických a lingvistických. Základna popelnicových polí byla asi mateřskou půdou řady indoevropských kmenů a byla, jak se zdá, nejvýznamnější složkou pro formaci západních Slovanů, sr. též J. Böhm, Přehled československých dějin I, Praha 1958, str. 35, pro její protoslavinitu názory J. Filipa, V. Machka. Zahajovací kapitola o době keltské, již vstupujeme na půdu „dějin“, je vzhledem k mezerovitosti literárních zpráv, hovornějších až pro pozdější latěn, poměrně stručná, 12 str. textu a 39 str. poznámek. Dobiáš zdůrazňuje Čechy jako jádro bojského osídlení, odvolávaje se i na archeologii, a líčí polyby Bojů (postupné „vyklizení“ našich zemí na str. 29 je přivedeno na pravou míru na str. 31, „značné zbytky“). V této kapitole, hlavně v poznámkách, vyslovuje se autor velmi správně kriticky a rezervovaně k Ptole-

maiově lokalizaci horstev, hlavně pozn. 91, str. 60, i osad, str. 31—32, mistrně ovládaje složitou problematiku i rozsáhlou literaturu o ní. Dalším významným rysem Dobiášovy práce je její kritická střizlivost, úsilí vyčerpat všechny možnosti pramene, ale při tom nic nedosazovat, sr. též konec kapitoly, kde se interpretuje tuskulské elogium a jeho význam pro naše území.

Jádro knihy je v II. oddílu, kde se obšírně popisují události, jež se odehrály v našich zemích za doby, kdy tu měly převahu germánské kmeny a kdy naše protohistorie byla určována ve větší nebo menší míře sousedstvím římské říše, která krátce před změnou letopočtu usadila se pevně na horní a střední Dunaji. Vzájemné styky imperia se zadunajským barbarikem, politické, hospodářské i kulturní, byly k užítku pro obě strany a značně je ovlivňovaly. V různých dobách se ovšem měnily. Původní římský protektorát změnil se přes období defenzivy, kdy středomořská říše lákající barbary svým bohatstvím i hojností úrodné půdy musila se bránit jejich kořistnickým vpádům, nakonec v pravý opak, když v římském imperiu vzrůstalo procento barbarů postupně méně a méně romanizovaných i státotvorných, až nebylo valného rozdílu mezi pravým a levým břehem Dunaje, kdysi ostré hranice dvou světů. Z našich germánských kmenů byli nejvýznačnější Markomani a Kvádové a jich si také především všimají antické písemné prameny. A tak II. oddíl začíná Markomany a Kvády před příchodem do našich zemí, v 2. kap. líčí se vzestup a pád Marboda, obojí velmi pěkně motivované (jeho schopnosti, zkušenosti z pobytu v Římě, tlak poměrů — pocit omezování u svobodomylných Germánů, římské intriky) a dobře v římské literatuře fundované (18 str. textu — 41 str. poznámek). 3 kap., Království Vanniovo, pojednává o zajímavém úseku germánskořímských styků po pádu Marbodově i Katvaldově, kdy jejich početné družiny byly usazeny za Dunajem mezi dolními toky Moravy a Váhu a tak mocenské jádro se na našem území přesunulo na východ, na jihozápadní Slovensko a jižní Moravu a Čechy staly se politickou i kulturní periferií. 4. kap. zahrnuje období Flaviovců a adoptivních císařů až do Antonina Pia. Zvláště zdařilé je vyličení válek za Domitiana, kotvíci v pronikavé analýze pramenů, i budování limitních opevnění za Trajana při současné reorganizaci provincie Pannonie. Účel menších stanic u nás, jako byla Bratislava, Devín, Stupava a d., byl podle Dobiáše pravděpodobně vojenský, tj. měly hlídat Kvády a podpořit jejich vládců, uznávající římský protektorát. Jejich slabé opevnění ovšem ukazuje, že se počítalo s dobrou vůlí Kvádů a že měly reprezentovat i připomínat moc imperia a sloužit též jako opěrné body zajišťující dálkový obchod. Nejobsáhlejší je 5. kap., Markomanské války, 28 str. textu a 50 str. poznámek, popisující na základě četných písemných pramenů velmi pohnuté období naší protohistorie, kdy pod tlakem „stěhování národů“ stala se dunajská hranice imperia nejistou. V úzkém spojení detailní analýzy a barvitě fresky historické syntézy rozvíjí autor pohnuté vyprávění o bouřlivých letech defenzivy, r. 166—171, i ofenzivy za Dunajem, r. 172—180, za osobní účasti císařů, i jak se měnily s úspěchy Římanů cíle jejich politiky až po úsilí zřítit z našich zemí novou provincii. Tehdy byla nakrátko značná část nynějšího československého území vojensky obsazena. Nakonec ovšem zvítězila v Kommodově míru střizlivá realita a Římané se spokojili dunajskou hranicí, kterou ještě zesílili hustou sítí drobných strážných stanic, burgů. V 237 poznámkách uložil Dobiáš množství přípravné práce a suverénně zvládl vazbu jednotlivých pramenů, sr. např. epizodu tzv. zázračného deště. V dalších dvou kapitolách, 6. Poslední dvě století zápasu s Římem, tj. 3.—4. stol. n. l., a 7. Československé území v době stěhování národů, tj. zhruba od nárazu Hunů r. 375 do tažení Langobardů do Itálie r. 568, naplňuje se zvolna konečný úděl kdysi tak pevné a jednotné říše přes poslední velké vzepětí za Valentiniana I. v letech 374—375 s obnovováním stanic v barbarském vnitrozemí (nejnověji potvrzeno zjištěním vojenského objektu u Cíferu poblíž Trnavy!) až po rozpad dunajského limitu kolem r. 400 jako opevněné hranice říše (není vůbec zdůrazněno) a naše země infiltrované už od 3. stol. n. l. dalšími barbarskými kmeny stávají se pak — především Pomoraví — důležitou dočasnou doménou Germánů táhnoucích na jih, sr. hlavně Heruly a Langobardy. Poslední kapitola 8. Vnitřní poměry v období germánském, vypuštěná zcela v obsáhlém anglickém resumé na str. 343—390, vypráví stručně o způsobu života Germánů a popisuje nejdůležitější

dálkové obchodní cesty, vedoucí z výchozích bodů na římském limitu do našich zemí a přes ně dál až k Severnímu moři a Baltu.

Kniha je ukončena obšírnou bibliografií, str. 391—442, velmi užitečnou i pro specialistu, rejstříky věcným a autorským, sestavenými dost mechanicky, a konečně obrazovými přílohami, které zpešťují nebo blíže ozřejmují text, hlavně mince a reliéfy sloupu M. Aurelia. Jejich provedení je pečlivé. Názornosti výkladu pomáhají i obě mapy, u str. 96 Říše Marbodova, stav tedy na začátku našeho letopočtu, a u str. 208 Naše země v době války markomanské, tj. stav v 2. pol. 2. stol. n. l. Jsou nejstručnějším výkladem lokalizace kmenů a horstev i zaznamenávají důležité vojenské a obchodní lokality. Mapy jsou kresleny velmi přehledně a rozumně pomíjejí většinu Ptolemaiových osad, jejichž umístění je velmi pochybné.

Závěrem třeba souhlasit s autorem, že nám podal první úplně vyličení začátků dějin československého území — se vzpomenutou už výhradou infiltrace Slovanů. Před Dobiášovou knihou daleko ustupují do pozadí staré a jen na české země omezené České dějiny V. Novotného, Praha 1912, podobně i neuvedené Dějiny národa českého I. od Zd. Nejedlého, stejně jako skrovné pokusy slovenské, sr. Dějiny Slovenska I., Bratislava 1961, kap. II 1 (Beňadik—Kolník, hlavně na základě archeologického materiálu). Autor připravil se dlouhou řadou menších speciálních studií, viz bibliografii str. 397—399, jak metodicky, tak ve výsledcích často přímo objevných, např. využití legend i obrazů mincí. Tuto důkladnou analýzu spojil ve svém spisu s uměním historické syntézy, obezřele a všestranně motivující dějinné souvislosti. Nemělo by smyslu uvádět drobné nesrovnalosti, kterých v tak obrovském díle nelze se vždy vyvarovat. sr. např. str. 7 ilyrská Duria, asi keltská, tak i jinde, v poznámkách k Herkynskému hvozdu postrádáme Aristotelova Meteorologika I 13, v pozn. 19, 20 na str. 41 nn. chybějí citace Filipa nebo str. 187 pozn. 44 zase Historica Slovaca III/IV, jinak uvedené v bibliografii u V. Ondroucha (Hist. Slov. I/II jsou jen zatím výsledky kampaně r. 1940) apod. Za jediné vážnější opomenutí považuji nevyužití archeologických faktů tam, kde je to nasnadě, sr. např. stanovení východní hranice Vanniova království, Cusus = Váh, pomocí novějších germánských nálezů sahajících už před r. 50 n. l. až k Váhu. Sám autor ovšem zdůrazňuje, že svůj výklad opírá především o písemné prameny a dějiny vycházející z archeologických nálezů že ponechává specialistům — archeologům. Přáli bychom jim, aby vytvořili dílo tak trvalé hodnoty, jako nyní vydal na základě písemných pramenů Dobiáš. Naše protohistorie dostala v jeho knize jak základní důkladné kompendium, tak úplný svod vši monografické práce na tomto úseku dosud vykonané i její kritické posouzení.

Oldřich Pelikán

Johannes Leipoldt, Der römische Kaiser Julian in der Religionsgeschichte (Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Philologisch-historische Klasse, Band 110, Heft 1). Akademie-Verlag Berlin 1964. Stran 75.

Studie o císaři Juliánovi jsou zpravidla poznamenány buď antipatiemi, nebo sympatiemi k tomuto panovníkovi, který se ostře postavil proti nebezpečně vzrůstající církevní moci. J. Leipoldt chce zůstat ve své studii o Juliánově úloze v dějinách náboženství přísně objektivní a vyhýbá se proto i tomu, aby užíval jeho obvyklého příjmení Apostata, poněvadž je v něm obsažena příhana (srov. str. 5). Avšak Juliána samého se Leipoldt nesnaží líčit jako člověka snášenlivého, naopak přímo konstatuje, že Julián neměl vůbec ve své povaze sklony k toleranci a že prý se ke shovívavosti jen jaksi rozumově nutil (str. 60). Julián si byl ovšem dobře vědom některých předností křesťanského náboženství a církevní organizace, a proto se nesnažil antické náboženství pouze restaurovat, ale v mnohém i reformovat, částečně právě podle vzoru křesťanství, jež si však samo také přisvojilo mnohé ideologické i kultovní prvky různých starších, tzv. pohanských, náboženských systémů; proto je někdy pro badatele, jak autor poznamenává (str. 3), velmi těžké rozeznat od sebe bezpečně to, co bylo a co nebylo na sklonku starověku křesťanské,